

PRVOMAJSKE PROSLAVE U TUZLANSKOM BAZENU U VRIJEME AUSTRO-UGARSKE UPRAVE

Razvitak klasnog radničkog pokreta na području tuzlanskog bazena, a s tim u vezi i formiranje radničke klase, datira tek od vremena okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske Monarhije. Prije okupacije na ovom području, kao, uostalom, i u drugim krajevima Bosne i Hercegovine, nije bilo radničke klase¹). Prodiranje kapitalizma u jednu zaostalu zemlju, brz razvoj industrije, rudarstva i saobraćaja usloveli su angažovanje većeg broja radne snage koja se regrutovala iz redova osiromašenih seoskih masa, znatlija koji nisu mogli izdržati konkurenciju jeftinije industrijske proizvodnje i gradske sirotinje koja nije imala nekog stalnog zanimanja. Pored toga, jedan dio radnika, većinom kvalificiranih, okupatorske vlasti regrutovale su iz drugih svojih industrijski razvijenijih zemalja. Svi ovi društveni slojevi sačinjavali su osnovicu radničke klase, koja se s razvojem industrije i ostalih privrednih grana sve više uvećavala i razvijala.

Područje tuzlanskog bazena bilo je za strani kapital od osobitog interesa zbog prirodnog bogatstva ovog područja i mogućnosti angažovanja veoma jeftine radne snage. Bogate naslage soli, kojima obiluje okolina Tuzle, kao i njenu eksploataciju, Austro-Ugarska je odmah po okupaciji monopolizirala. Prvu solanu okupaciona vlast je podigla 1884. godine u Simin Hanu sa kapacitetom od 70.000 kvintala godišnje, a osam godina kasnije i drugu, znatno modernije opremljenu, u Kreki sa godišnjim kapacitetom od 300.000 kvintala. Proizvodnja ove dvije solane u potpunosti je podmirivala potrošnju soli u Bosni i Hercegovini, koja je iznosila od 230 do 240 hiljada kvintala. Broj radnika zaposlenih u ovim solanama kretao se između 203 i 252, dok je kapital investiran u osnovna sredstva znosio 1,484.485 kruna²).

Pored bogatih nalazišta soli, ovo područje obiluje i veoma kvalitetnim naslagama lignita, čiji se sloj prostire na dužini od oko 50 i širini od oko 18 kilometara³). Zemaljski erar otpočeo je eksploataciju u ugljenokopu Kreka 1885. godine, nakon šestogodišnjih istraživanja. Sve do 1895. godine eksploatacija ugljenokopa nalazila se pod upravom solane u Simin Hanu, jer se ugalj iz Kreke iskorišćavao za potrebe solane i za snabdijevanje željeznica. Od 1895. godine ugljenokop Kreka se osamostalio i dobio zasebnu upravu. U periodu do prvog svjetskog rata u njemu je radilo oko 1.000 radnika koji su se regrutirali iz okolnih sela i zaselaka: Husina, Parsela, Lipnice, Orašja, Dubrave i drugih.

Na osnovu sirovinske baze, slanih izvora i bogatih naslaga ugljena, sagrađena je »Prva bosanska tvornica amonijak-sode« u Lukavcu. Ona je osnovana 1893. godine sa akcionarskim kapitalom od 1,200.000 kruna, koji se kasnije povećao na 4,500.000 kruna⁴). Većina akcija ove fabrike nalazila se u rukama stranog kapitala koji je ostvarivao visoke profite. U njenim pogonima radilo je oko 720 radnika, dok je prosječna godišnja proizvodnja iznosila 240.000 kvintala amonijačne, kaustične i kristalne sode⁵).

Od značajnijih industrijskih preduzeća na ovom području treba još pomenuti fabriku za preradu špirita u Kreki, osnovanu 1901. godine, kao i niz manjih preduzeća koja su zapošljavala od 20 do 50 radnika. Prema Opštem pregledu od 1. maja 1885. godine broj radnika na području tuzlanskog okruga iznosio je 7.285, a na području Donje Tuzle s Krekom i Lukavcem 1.110 radnika⁶).

Položaj radnika u početnoj fazi razvitka radničkog pokreta nije se nimalo razlikovao od onog u kolonijalnim zemljama. Opšta zaostalost, stalan i prekomjeran priliv radne snage, nepostojanje radničkog zakonodavstva, kao i radničkih sindikalnih i političkih organizacija omogućavali su nesmetanu eksploataciju radnika. Radni dan traje u većini preduzeća od 12 do 14 časova, a u nekim zanatskim radionicama i preko 16 časova⁷). Pored toga, radničke nadnice bile su veoma niske i u većini slučajeva nisu mogle zadovoljiti ni najosnovnije životne potrebe radnika i njihovih porodica. U uputstvu Zajedničkog ministarstva financija od 25. maja 1894. godine upravi solane u Tuzli jasno se nazire tendencija smanjivanja radničkih nadnica bez obzira na povećanje proizvodnje:

»U pogledu smanjivanja nadnica kod Rudnika Kreka mora se također na to paziti da se više prima domaćih radnika zbog čega trebaju da postepeno budu odstranjeni iz Rudnika svi sumnjivi strani radnici, kao i oni koji ne bi bili zadovoljni sa preduzetim sniženjem nadnica. Prilikom pribavljanja domaćih radnika treba imati u vidu one okruge gdje je ranije bilo rudarenja i gdje su nadnice niske kao što je slučaj sa onima u Sanskom Mostu, Prijedoru, Srebrenici«⁸).

Težak položaj radnika pokrenuo je niz štrajkova i tarifnih pokreta na ovom području pored svih mjera i represalija poduzimanih od strane okupacionih vlasti. U početku su to bili uglavnom spontani pokreti pojedinih radnika ili grupa, ali su oni utrli put otvorenoj klasnoj borbi koja će doći do punog izražaja poslije stvaranja klasno-sindikalnih organizacija i radničke političke stranke.

Prvu sindikalnu organizaciju na području tuzlanskog bazena formirali su rudarski radnici ugljenokopa Kreke 1. maja 1905. godine. Odmah po formiranju organizacija je povelu borbu za skraćenje radnog vremena na osam časova i za povećanje nadnica. U toku 1906. godine rukovodstvo sindikalne organizacije vodilo je pregovore sa upravom rudnika tražeći da se prihvate radnički zahtjevi, ali svi ti dugotrajni pregovori završili su se bez uspjeha. Kada je uprava rudnika sve pokušaje radnika da se postigne sporazum oko prihvatanja radničkih zahtjeva odbila, oni su stupili u štrajk koji je trajao od 17. do 31. maja 1906. godine. Ovaj štrajk rudarskih radnika u

Kreki, kao i štrajkovi radnika drugih privrednih grana ovog područja, vođen je u okviru poznatih majskih događaja 1906. godine koji su do temelja uzdrmali dotada neograničenu vlast austro-ugarskih okupatora i nanijeli joj najozbiljniji udarac za čitavih 40 godina njeve vladavine u Bosni i Hercegovini⁹⁾.

Poslodavci su bili primorani na popuštanje i pristali su na povećanje nadnica i uvođenje devetočasovnog radnog vremena. Ovaj uspjeh sindikalne podružnice izazvao je reakciju uprave rudnika i ostalih poslodavaca, koji nisu birali sredstva da bi spriječili razvitak radničkog pokreta i odbili radnike od radničkih organizacija. Međutim, sva nastojanja poslodavaca i okupacionih vlasti ostala su bez uspjeha, a klasni radnički pokret iz godine u godinu sve više jača razvijajući nove forme i oblike borbe za ostvarenje boljih životnih i radnih uslova. U ovim radničkim akcijama vidno mjesto zauzimaju proslave radničkog praznika — Prvog maja, koje postaju snažan instrument proletarijata u borbi protiv kapitala i njegovog društvenog ustrojstva. Prvomajske proslave postepeno prelaze okvire ekonomske borbe, postaju manifestacije borbene solidarnosti proletarijata i dobijaju karakter organizovanog političkog štrajka i protesta protiv kolonijalne eksploatacije, bijede i političke obespravljenosti svih radnih masa.

Generalni štrajk 1906. godine ubrzao je dalji razvitak društvenih i političkih odnosa. Generalnim štrajkom radnička klasa Bosne i Hercegovine dokazala je »da je moguća uspješna borba protiv apsolutizma, nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog izrabljivanja, što je dovelo do porasta revolucionarnih snaga u zemlji«¹⁰⁾.

Neposredno poslije završetka generalnog štrajka otpočeo je intenzivan rad na organizovanju strukovnih saveza. Vlasti su najprije u septembru 1906. godine zvanično potvrdile pravila Glavnog radničkog saveza i još šest strukovnih saveza u Sarajevu, a zatim, krajem 1906. i početkom 1907. godine, i pravila strukovnih saveza u Banjoj Luci, Tuzli, Mostaru, Zenici, Jajcu, Kreki, Zavidovićima, Hadžićima, Brčkom, Drvaru, Kobiljdolu i na Palama. Međutim, vlasti su prilikom potvrđivanja ovih pravila izvršile u njima takve promjene da su potpuno onemogućile svako političko djelovanje.

Uspjeh radnika na organizovanju i stvaranju svojih strukovnih saveza imao je velikog uticaja i na održavanje prvomajskih proslava, koje s vremenom postaju sve masovnije i svečanije. One vrše snažan uticaj na jačanje klasne svijesti i međusobnog povezivanja proletarijata, istovremeno upoznavajući narodne mase sa njegovom snagom i ciljevima.

Prvomajska proslava na području tuzlanskog bazena prvi put je održana 1907. godine. Ona je, zajedno sa štrajkovima i tarifnim pokretima, bila izraz rastuće snage proleterskih masa, a po broju učesnika do tada jedna od najmasovnijih manifestacija u Bosni i Hercegovini: na njoj je učestvovalo preko 6.000 radnika.

Na prvomajskoj proslavi u Tuzli i Kreki 1907. godine učestvovalo je preko 1.500 radnika koji su demonstriali gradskim ulicama ističući zahtjeve za slobodno udruživanje radnika, za slobodu štampe, za opšte pravo glasa i zakonsko uvođenje osmočasovnog radnog vre-

mena. Najbrojniji na ovoj prvomajskoj proslavi bili su radnici rudnika uglja u Kreki, radnici fabrike špirita i solane iz Kreke. U povorci formiranoj u Kreki učestvovalo je preko 800 radnika koji su nosili transparente sa radničkim zahtjevima. U Tuzli su im se priključili i ostali radnici, a zatim se povorka uputila na mjesto predviđeno za održavanje skupštine. Na skupštini su govorili radnički rukovodioci o značaju organizovanja radništva u cilju postizanja i zaštite radničkih interesa. Praćeni neprestano od organa vlasti i policije, radnici su se poslije održane skupštine razišli svojim kućama, ne dajući priliku policiji da izazove sukobe¹¹⁾.

Prvomajska proslava 1907. godine dala je još veći polet radnicima koji su morali voditi borbu sa poslodavcima ne samo za sticanje novih prava, već i za očuvanje postignutih rezultata. Tako je tokom 1907. godine na području Bosne i Hercegovine vođeno 16 većih i manjih štrajkova i tarifnih pokreta, od kojih je 13 završilo sa uspjehom. U ovim štrajkovima učestvovalo je preko 2.300 radnika¹²⁾. U toku jula i augusta 1907. godine 700 rudara Kreke stupilo je u štrajk zbog odluke vlasti o protjerivanju predsjednika sindikalne podružnice rudarskih radnika Ivana Nikića, koji je odbio da radi na opasnom i neobezbjedenom mjestu. Rudari su se sakupili pred sjedištem okružne vlasti u Tuzli i zahtijevali da se odluka o njegovom protjerivanju povuče. Od uprave ugljenokopa su zahtijevali ukidanje kazni i globa, uvođenje nedjeljnog odmora, utvrđivanje minimalne nadnice i zabranu otpuštanja radnika bez opravdanog razloga. Poslije devetnaestodnevnog štrajka jedan dio radničkih zahtjeva bio je usvojen, ali je policija i pored toga poduzela niz represivnih mjera protiv rudara, a njihova dva najistaknutija funkcionera Ivana Nikića i Josipa Truntića protjerala je iz Bosne i Hercegovine.

Majska proslava 1908. godine, za razliku od ranijih, imala je izrazito politički karakter. Radnici, strukovne i sindikalne organizacije tuzlanskog bazena počele su se već od februara pripremati za proslavu radničkog praznika. Intenzivan rad među radništvom, kao i čvršća organizacija i djelovanje strukovnih i sindikalnih podružnica doprinio je »da radništvo shvati modernu borbu za boljitak podjarmljenog proletarijata«¹³⁾.

Do majske proslave 1908. godine, sa malim izuzecima, većina organizovanih radnika radila je isključivo na tome da se putem štrajkova i tarifnih pokreta postignu što bolji radni uslovi, osmosačkovno radno vrijeme i povećanje nadnica, bez većih pretenzija da se radikalnije riješi niz političkih pitanja koja su sputavala razvitak radničkog pokreta.

Prema izvještaju Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu, na proslavi u Tuzli učestvovalo je preko 1.200 radnika, koji su manifestirali gradskim ulicama i održali radničku skupštinu¹⁴⁾.

Iza majske proslave 1908. godine radnički pokret teško je pogodila privredna kriza koja je uslijedila poslije aneksije Bosne i Hercegovine. Pojačani pritisak vlasti nad radničkim organizacijama bio je uzrok što je u toku 1908. godine bilo vrlo malo štrajkova i tarifnih pokreta. Kao i u ostalim krajevima Bosne i Hercegovine, na području

tuzlanskog bazena vođeno je nekoliko manjih štrajkova i pokreta, koji su zbog postojeće krize završili bezuspješno ili sa vrlo malo uspjeha. Radno vrijeme kretalo se u svim strukama između 9 i 10 časova.

Ni slijedeći period, do konca aprila 1909. godine, nije donio neki značajniji napredak u radničkom pokretu. Još uvijek je odjekivala ratna buka izazvana aneksionom krizom koja je tek polovinom 1909. godine počela jenjavati. Međutim, i pored ovakve situacije radnici su sve više pristupali radničkim organizacijama, osnivane su biblioteke, organizovani kursovi za prosvjeđivanje radnika i formirani štrajkaški fondovi u cilju što spremnijeg istupanja za ostvarivanje radničkih zahtjeva.

Pred prvomajsku proslavu 1909. godine organizovani radnici pokrenuli su široku akciju u cilju što većeg učešća na proslavi ne samo radnika i rudara, nego i građana. O ovoj proslavi »Glas slobode« izvijestava:

»Kao i prošlih godina, tako je i ove godine svjesno tuzlansko radništvo slavilo svoj praznik rada. Rad je u svim tvornicama i preduzećima potpuno mirovao. Usuprot toga, što je bilo kišovito vrijeme, koje je spriječilo, da se dalekostanujući radnici nisu mogli na proslavu doći, sakupio se je bio lijep broj drugova na Kreki kod Holzmana odakle se krenula povorka u 10 sati prije podne u dvoredu sa oko 300 radnika Caparevom i Poinertovom ulicom kroz grad u pivarsku bašću. Prolazeći gradom priključilo se povorci još više drugova. Tu se održavala javna skupština sa dnevnim redom: »Značaj Prvog Maja«.

Drug Raušer je u jednosatnom govoru na skupštini razložio značaj majske proslave, a naročito je skupština burno pratila izvode o zahtjevu za sveopće pravo glasa, slobodu štampe, slobodu zbora i dogovora, kao i ostale zahtjeve, za koje je radništvo na ovogodišnjoj proslavi manifestiralo«¹⁵).

U povorci su nošeni transparenti sa natpisima: »Živjelo sveopšte tajno izborno pravo glasa«, »Tražimo slobodu štampe, zbora i dogovora«, »Van sa sveopštim osiguranjem radnika«, »Živio Prvi Maj«, »Tražimo osmočasovni radni dan« i »Borba do pobjede, bez borbe nema pobjede«¹⁶). Ovi transparenti naročito su padali u oči, jer do tada u Tuzli nisu nošeni a isticali su naročito one zahtjeve za koje je radništvo manifestiralo.

Iza prvomajske proslave 1909. godine naglo je porastao interes radnika i rudara za osnivanje političke organizacije. Na velikom broju sastanaka i skupština isticani su teški uslovi pod kojima žive radnici tuzlanskog bazena, naročito oni koji rade u podzemnim jamama i rudarskim oknima. Isticani su primjeri prema kojima je rudarska uprava svakim danom sve više globila radnike i snižavala im nadnice. Pored toga, nametnut im je i rad na akord iako su radnici energično tražili da se on ukine kao sredstvo najveće eksploatacije. U naročito teškom položaju našli su se oni radnici koji su na radu zadobili povrede pa nisu mogli raditi, a bolesničke blagajne im nisu htjele isplaćivati naknade za vrijeme provedeno na bolovanju. Na skupštini rudarskih radnika održanoj 6. juna 1909. godine

u Kreki, pored niza drugih, iznijet je i ovaj primjer eksploatacije i tlačenja radnika:

»Tako je drug Marko Stjepić iz Orašja radio u ovoj robijašnici punih 14 godina, a razumije se i član bolesničke blagajne je bio, a u ovoj robijašnici i život ostavio, pošto je više puta ozlijeđen i pokopavan u rovove rudnika, te je od bolova i umro. Ostavio je iza sebe četvero ne'ake djece na milost i nemilost sudbine bez ikakve pomoći od današnjeg društva, koje ga je ubilo — njihovog oca«¹⁷).

Nastojanja tuzlanskih radnika da osnuju političku organizaciju bila su sprečavana od strane vlasti, iako su takve organizacije već postojale u Sarajevu u Banjoj Luci. S tim u vezi kotarski predstojnik izdao je slijedeću odluku:

»Veleslavna okružna oblast Vaš utok dne 28. o.m.j. proti ovo-urednoj odluci od 27. o. m.j. br. 9227, sa kojom za 1. augusta 1909. prijavljena skupština navodne: »mjesne političke organizacije« samo sa programom: »izuzevši 1. tačke dozvoljena bila, — odbila, pošto u smislu art. III pravila glavnog radničkog saveza: svaki politički značaj izključen jest«¹⁸).

Bez obzira što osnivanje »mjesne političke stranke« nije imalo nikakve veze sa pravilima Glavnog radničkog saveza, vlasti su se pozivale na ta pravila. Ovakvo stanje u pogledu osnivanja mjesne političke organizacije potrajalo je sve do oktobra, kada je na skupštini, održanoj 31. oktobra 1909. godine, u Tuzli donesen zaključak o stvaranju i djelovanju mjesne političke organizacije. Na skupštini je prisustvovalo preko 500 radnika, kojima je Franjo Raušer govorio o značaju razredne borbe, dokazujući da je uz strukovnu borbu potrebna i politička borba za dobijanje političkih prava, bez kojih radništvo i sav ostali radni narod se ne može razvijati¹⁹).

Pred Prvi maj 1910. godine organizovani radnici ulažu velike napore da bi što više radnika prisustvovalo na prvomajskoj proslavi. Podružnice Glavnog radničkog saveza, 25. aprila 1910. godine, predale su Gradsko-kotarskom uredu u Tuzli na odobrenje program za majsku proslavu:

»Povorka kroz grad, skupština na stočnoj pijaci sa dnevnim redom: »Značaj Prvog Maja«, a navečer zabava u »Grand-hotelu« na čijem programu će biti slijedeće tačke: 1. »O značaju Prvog maja«, govori drug Smitran; 2. »Prvi maj«, deklamacija od Trepčanina; 3. »Majska proslava«, socijalna drama od E. Deninga, prevedena od radničkog vođe Raušera; 4. »Izdaje stan pod kiriju«, šala u jednom činu, napisao S. Čorović; 5. »Živ ili mrtav«, drama u jednom činu, napisao Rudolf Devide; 6. »Orden«, šala u jednom činu, napisao Ekrem; 7. »Živa slika«, na grobu Marksa; 8. Tombola; 9. Plesni vjenčić«²⁰).

Na dan Prvog maja radnici su se sakupili u Kreki odakle je povorka krenula prema Tuzli, i to kroz radničku koloniju u Kreki, na rudnik i pored željezničke stanice Kreka kroz Hadžiefendićevu ulicu, zatim Kazan-ulicom i Bisnertovom ulicom ka Radničkom domu, gdje su se radnici zaustavili da bi uzeli i ponijeli crvenu sindikalnu zastavu. Za to vrijeme u Radničkom domu tamburaški hor svirao je »Marseljezu«. Tokom prohoda povorke gradom njoj se priključio ve-

liki broj radnika i na putu do mjesta gdje je trebalo da se održi skupština u povorci je učestvovalo preko 2.000 ljudi.

Na skupštini je prvi govorio Jovan Smitran, sekretar Međustrukovnog odbora u Tuzli, o značaju Prvog maja i naglasio da je baš ovaj prvi maj od velikog značaja za tuzlansko socijaldemokratsko radništvo, jer je ono po prvi put moglo kroz grad nositi svoju crvenu zastavu. Iza njega je govorio socijaldemokratski kandidat za Zemaljsku skupštinu Savo Kapor, koji je podvrgao oštroj kritici nametnuti ustav i način biranja poslanika za Sabor, a zatim je govorio o programu Socijaldemokratske stranke donesenom na I kongresu 28—29. juna 1909. godine u Sarajevu. Savo Kapor je, prema izvještaju Gradsko-kotarskog ureda u Tuzli, govorio o slijedećim tačkama programa:

»1. Općem, jednakom i neposrednom pravu biranja i izbora tajnim glasanjem za sve izbore, za sve stanovnike oba pola, ako su navršili 20 godina; 2. Neposrednom narodnom zastupstvu putem prava predlaganja i odbacivanja; 3. Proporcionalnom izbornom sistemu; 4. Samoopredjeljenju u samoupravi naroda u državi te godišnjem odobravanju poreza; 5. Općoj jednakoj vojnoj obavezi, narodnoj odbrani na mjesto stajaće vojske; 6. Slobodi štampe, sastajanja i dogovora; 7. Ravnopravnosti žena sa muškim i staranju za napuštenu djecu; 8. Jednakim pravima svih narodnosti u zemlji; 9. Nezavisnosti škole i države od crkve slobodi biranja vjera; 10. Obaveznom polasku škole, ukinuću konfesionalnih škola; 11. Biranju sudaca po narodu, ukinuću kazne smrti; 12. Progresivnom porezu po prihodu i imanju; 13. Ukinuću svih feudalnih ostataka, naročito rješenju agrarnog pitanja, otkupom kmetova iz državnih sredstava bez ikakve naknade«²¹).

Poslije obrazloženja svih ovih pitanja Savo Kapor je apelovao na prisutne da na slijedećim izborima biraju socijaldemokratske kandidate koji će se boriti za ostvarenje svih ovih zahtjeva. Zatim je skupština zaključena, našto se povorka kroz Vukovićevu ulicu, Tabanićevu, preko Apelovog trga i kroz Čaršijsku ulicu vratila do Radničkog doma gdje se razišla. Navečer je održana radnička zabava prema programu, koja je, kao i manifestaciona povorka, prošla bez ikakvih incidenata.

Neposredno iza prvomajske proslave radničke organizacije pokazuju sve veći uspon, kako po broju članstva, tako i po borbenosti koja se sve više ispoljavala kroz tarifno-štrajkaške akcije sa sve većim brojem učesnika. Prema izvještaju Glavnog odbora Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, za II kongres koji je održan 11. i 12. jula 1910. godine, Mjesna organizacija u Tuzli brojala je 466 članova i po broju organizovanih radnika nalazila se odmah iza Sarajeva²²). Sve češći protesti i rezolucije davali su znak da radnički pokret na području tuzlanskog bazena sve više jača, što će se naročito odraziti u toku slijedećih nekoliko godina.

Od polovine aprila 1911. godine na području čitave Bosne i Hercegovine vršene su intenzivne pripreme za proslavu Prvog maja. Glavni odbor Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine, u nastojanju da se na proslavi okupi što više radnika, izdao je proglaš

pod naslovom: »Spremajte se za proslavu Prvog maja« u kome se navodi:

»Prvi maj se približuje. Kao i prošlih godina, tako će i ove godine proletarijat Bosne i Hercegovine proslaviti ovaj revolucionarni dan, skupiti svoju snagu, agitovati, manifestovati i istaći svoje zahtjeve za poboljšanje svoga stanja u današnjem društvu i za konačni cilj: ostvarenje socijalističkog društva.

Zato pozivamo sve drugove iz Bosne i Hercegovine da se spremaju za što dostojanstveniju proslavu Prvog maja. U svim mjestima, gdje postoje naše organizacije neka se obrazuju Majski odbori, ako to već nije učinjeno, i neka oni obavljaju nužne pripreme«²³).

Prvomajska proslava 1911. godine pokazala je da radništvo Tuzle i Kreke neprestano napreduje ne samo u pogledu postizavanja boljih životnih i radnih uslova, nego i na planu organizovanja radnika i ostvarivanju političkih zahtjeva. Prvog maja sakupio se veliki broj radnika pred rudarskom podružnicom u Kreki, koji su se svrstali u povorku i krenuli prema Tuzli. U povorci je učestvovalo preko 2.000 radnika, koji su predvođeni crvenom zastavom i rudarskom glazbom, prošli svim većim ulicama Tuzle kličući Prvom maju i manifestujući svoju klasnu svijest. Na skupštini je govorio Nikola Nenadović iz Sarajeva, koji je u svom govoru ocrtao značaj Prvog maja i na kraju govora pozvao radnike Tuzle i Kreke da i dalje ustraju na svom putu i da se još čvršće organizuju. Ocjenjujući uspjeh prvomajske proslave 1911. godine u Tuzli i Kreki treba istaći da je ona uspjela van svakog očekivanja i da je pokazala sa kolikim elanom radnici nastoje da ojačaju i osposobe svoje organizacije u borbi za postizavanje ekonomskih i političkih zahtjeva²⁴).

Iza prvomajske proslave vršene su pripreme za proslavu petogodišnjice generalnog štrajka. Da bi se što svečanije proslavila ova za klasni radnički pokret značajna godišnjica, Socijaldemokratska stranka pozvala je sve radničke organizacije i povjereništva da se 14. maja 1911. godine u svim mjestima Bosne i Hercegovine održe prigodne svečanosti. U tom pozivu se navodi:

»Proslava petogodišnjice generalnog štrajka obaviće se u nedjelju 14. maja. Toga dana održavaće se u gradskoj bašci skupština, a onda će ići povorka na grobove poginulih žrtava.

No generalni štrajk nije bio samo u Sarajevu, nego i u Mostaru, Tuzli, Banjaluci, Zenici, Zavidoviću i Travniku. Zato glavni odbor preporučuje drugovima dotičnih mjesta da po mogućnosti i na zgođan način proslave ovu petogodišnjicu i u svojim mjestima.

Generalni štrajkovi 1906. su od velikog značaja za naš pokret, pa treba da ove revolucionarne dane dostojno proslavimo«²⁵).

Radništvo Tuzle i Kreke proslavilo je ovaj istorijski događaj veoma svečano, za razliku od proslave u Sarajevu gdje je policija, po nalogu vlade, zabranila održavanje bilo kakvih manifestacija. U manifestacionoj povorci i na skupštini sudjelovao je veliki broj radnika usprkos smetnjama koje su činile vlasti, a naročito klerikalci. Klerikalci su, saznavši za skupštinu na kojoj bi imali učestvovati i radnici iz rudnika Kreka koji stanuju u obližnjim selima, zakazali održavanje misâ da bi time omeli odlazak rudara na skupštinu. Me-

đutim, pored svih njihovih nastojanja, na skupštinu i manifestaciju su došli i oni rudari koji stanuju u selima 2 i 3 sata daleko od Kreke.

Manifestaciona povorka prošla je ulicama Kreke i Tuzle, dok su za sve vrijeme učesnici uzvikivali: »Slava palim žrtvama«, »Da živi revolucionarni socijalizam«, »Da živi narodna vojska« i »Da živi opšte pravo glasa«²⁶). Povorku je posmatrao veliki broj građana koji su stajali sa obje strane ulica, dok su »purgeri iza zastora sa dubokim unutarnjim strahom gledali kako ponosno vije crvena zastava a za njom se redaju legije klasno svjesnog proletarijata«²⁷).

U toku protekle godine na području tuzlanskog bazena snažno su ojačale sindikalne strukovne organizacije. Broj organizovanih radnika povećao se za još 300 članova²⁸) i predstavljao je solidnu bazu za dalji razvitak i jačanje klasnog radničkog pokreta na ovom području, što je naročito došlo do izražaja prilikom priprema i izvođenja prvomajske proslave 1912. godine. Sindikalne organizacije i Mjezna organizacija Socijaldemokratske stranke, zahvaljujući u prvom redu djelovanju Mitra Trifunovića Uče, pokrenule su široku akciju među radništvom na njegovom organizovanju i jedinstvenom istupu na ovoj proslavi.

Uporedo sa ovim pripremama poslodavci su vršili snažan pritisak na radnike i rudare. Rudarska uprava zaprijetila je da će svi radnici koji budu učestvovali na proslavi biti otpušteni, a njihove porodice istjerane iz stanova rudarske kolonije. Osim toga, u jeku najvećih priprema za proslavu stigla je naredba o njenoj zabrani. Prijetnje poslodavaca i zabrana nisu pokobile rudare i radnike, i povorka, u kojoj je učestvovalo oko 2.000 radnika pod crvenom zastavom i raznim transparentima, krenula je u Kreku, gdje su je dočekali rudari. Ispred Radničkog doma u Kreki formirana je nova povorka koja je obišla Tuzlu, dok su učesnici za sve vrijeme njene ophodnje neprestano izvikivali radničke zahtjeve za uvođenje osmočasovnog radnog vremena, protiv režima u Hrvatskoj, protiv progona radnika i njihovih organizacija i zahtijevali uvođenje opšteg prava glasa.

Poslije obilaska grada povorka je došla na mjesto određeno za održavanje skupštine, gdje se sakupilo oko 800 radnika²⁹) i na kojoj je, pored ostalih, govorio Dušan Glumac iz Sarajeva, koji je tom prilikom istakao:

»Prošla je godina dana od kada smo zadnji put prebrojavali naše redove. I ta je godina bila godina borbi, godina uspjeha i žrtava. Mnogi su radnici otpušteni sa posla, mnogi je u proizvodnji ostao kljast, mnogi je proizvodnju platio glavom. I zato mi danas izlazimo na ulicu da tražimo bolje uslove života. Ti se zahtjevi mogu i moraju ostvariti već u samom kapitalističkom društvu, a ti su zahtjevi: 8 sati rada, 8 sati zabave i naobrazbe, 8 sati počinka; ti su zahtjevi dalje: uvođenje radničkog zakonodavstva i ukidanje političke bespravnosti.

Ali pokraj tih općih zahtjeva mi moramo protestirati i protiv još jedne boljetice, koja je kod drugih naroda sređena, a to je protiv kmetstva, čijem rješenju su kumovale građ. stranke i poslanici koje je narod u sabor poslao.

A danas prebrojavajući se, osmažavajući se na dalje borbe pođimo i sa ove skupštine i agitujmo i pozivajmo nesvjesno i zaostalo radništvo pod svoje borbene zastave. Povećajmo naše redove, povećajmo vojsku proletarijata, koja ima uzvišeni cilj: oslolođenje čovječanstva ukidanjem današnjeg a uvođenjem socijalističkog društva«³⁰).

Po završetku skupštine povorka je krenula ka Radničkom domu, a navečer je održana zabava kojom je završena ova uspjela majska manifestacija. Međutim, iako je proslava prošla bez ikakvih incidenata, već sutradan nekoliko desetina radnika i rudara bilo je otpušteno, dok su njihove porodice poslodavci uz pomoć vlasti izbacili iz stanova u rudarskoj koloniji. Pogrom rudara i njihovih porodica izazvao je nezadovoljstvo i ogorčenje među svim radnicima i rudarima tuzlanskog bazena. Cilj poslodavaca i rudarske uprave da represivnim mjerama zaplaše radništvo i da ga odbiju od socijalističkog radničkog pokreta nije bio postignut, jer je klasni radnički pokret bio uhvatio dubokog korijena, a broj članova radničkih organizacija se, i poslije ovih represalija, na ovom području stalno povećavao.

Od otpuštenih rudara, 12. maja 1912. godine, njih 32 zajedno sa porodicama, u znak protesta protiv takve odluke rudarske uprave, krenuli su pješice u Sarajevo da kod Zemaljske vlade protestuju protiv represalija učinjenih prema svim otpuštenim radnicima i rudarima i da zatraže ponovo vraćanje na posao. Međutim, ova njihova misija nije imala nikakvog uspjeha, jer su od strane vladinog činovnika koji ih je saslušao odbijeni pod motivacijom »*da on u toj stvari ne može ništa učiniti i da je to stvar rudarskog satništva i ministarstva*«³¹). Naređeno im je da odmah moraju napustiti grad, pa se kolona istim putem, opet pješice, vratila natrag u Tuzlu.

Poslije ovakvog postupka rudarska uprava još više se okomila na organizovane rudare i počela otpuštati sve one za koje je smatrala da su »opasni« za sprovođenje njene samovolje. Ovi postupci izazvali su novu reakciju kod rudara i radnika i u toku nekoliko slijedećih mjeseci održan je niz protestnih skupština i skupova na kojima je pozivano radništvo da se što čvršće organizuje protiv eksploatacije i šikaniranja. U ovim događajima značajnu ulogu odigrao je Mitar Trifunović Učo, koji se neprestano angažovao na svim pitanjima koja su se odnosila na položaj radnika, a naročito rudara, pa se s pravom može smatrati prvim organizatorom rudara ne samo tuzlanskog rudarskog bazena nego i organizatorom rudara čitave Bosne i Hercegovine. Prilikom svojih čestih istupa na odbranu prava i ostvarivanja zahtjeva rudara Mitar Trifunović Učo je neprestano isticao njihov težak položaj. U svom govoru što ga je održao na skupštini radnika Kreke, 4. juna 1912. godine, on je, između ostalog, istakao:

»Vrlo je težak položaj rudarskih radnika, a naročito organizovanih. Ima već godina dana, kako rudarska uprava progoni organizovane radnike. Radnici su i sudbeno proganjani samo da se ostvari težnja izrabljivača, da se uništi radnička organizacija. Sa našim društvima postupa se najbrutalnije, gore nego u Sibiriji.

Svega i svašta ima u ovom rudniku. Kada je rudarska uprava pogazila zakon i statut, latila se nasilja i tolike naše drugove, potpuno ispravne radnike, istjerala iz posla, a onda se prihvatila sredstva i nastojala da i ostale radnike sasvim obespravi i sebi potčini³²).

U sličnom položaju bili su radnici i ostalih preduzeća, koje su poslodavci iskorišćavali do maksimuma uz minimalne nadnice. U članku koji je »Glas slobode« donio pod naslovom »Tuzlanska pivara mučionica« evidentno govori o položaju radnika tog preduzeća:

»U ovom preduzeću stranih kapitalista uposleno je preko 30 radnika, među kojima i 10 dječaka. Radno vrijeme traje 12, a nekog dana i više sati. Nadnicu od 1 K do 2,20 K primaju 16 radnika, a preko 2,20 K do 3,30 K dvanaestorica, a dva imaju nadnicu po 4 K.

Na radničko zdravlje i život obraća se slaba pažnja. Dječacima i nevještim radnicima određuju se poslovi koji su skopčani sa opasnostima. Vrlo često dešavaju se nesretni slučajevi, čija u posljedica mnoge ozljede radnika³³).

Pored represalija i terora koje su provodile vlasti prema radničkoj klasi Bosne i Hercegovine prvomajska proslava 1912. godine, kao nikada ranije, održana je u 14 mjesta uz učešće od oko 10.000 radnika³⁴). Iako broj učesnika u Tuzli nije te godine bio onoliki kakav se mogao očekivati, ipak su tuzlanski radnici bili po svom učešću u proslavi odmah iza Sarajeva. Treba istaći da je prvomajska proslava 1912. godine bila i najmasovnija prvomajska manifestacija izvedena u Bosni i Hercegovini do kraja prvog svjetskog rata. U izvještaju za IV kongres, koji je održan 30. juna i 1. jula 1912. godine, Glavni odbor Socijaldemokratske stranke iznio je ove značajne momente vezane za proslavu Prvog maja:

»Usuprot besposlici, koja je naročito velika bila u vremenu oko Prvog maja, proslava njegova je izvedena uz ogromno učestvovanje radnika i radnica. Sve majske demonstracije izvedene su u najpunijem redu i mi možemo sa pravom reći da je Prvi Maj ove godine bio do sada neviđena demonstracija za promjenu izbornog reda za naš sabor i političke slobode. Pored opštih socijalističkih zahtjeva, zahtjev za promjenu izbornog reda i političke slobode bio je u referatima na skupštinama i u povcima u demonstracijama neobično burno istican³⁵).

Suprotnosti izazvane balkanskim ratovima zaoštrile su odnose među evropskim silama i postojala je opasnost da se ovi sukobi pretvore u evropski rat. U ovoj napetoj atmosferi vlast je pooštrila mjere naročito protiv opozicionih elemenata. Veliki broj radnika bio je mobilisan u vojsku, a u gradovima se koncentriše sve veći broj trupa. Odnosi između Austro-Ugarske i Srbije toliko su se zaoštrili, da se očekivalo svakog časa izbijanje rata. Sve ovo imalo je znatnog uticaja na proslavu Prvog maja, koja je trebala da dobije antiratni karakter. Zbog toga je vlada zabranila svako isticanje parola protiv rata i militarizma. Cenzura je brisala sve ono što je dalo naslutiti da je upereno protiv Monarhije. Ovakva situacija doprinijela je da se na prvomajskoj proslavi, u potpunosti, ne ispolji antiratno raspoloženje, koje je zahvatilo sve napredne elemente u Bosni i Hercegovini.

U Tuzli su radnici na nekoliko dana prije Prvog maja štampali posebne letke koji su pozivali radništvo da što masovnije učestvuje u proslavi. Pored toga, majski odbor izdao je program proslave, koji je obuhvatao slijedeće:

»Radnici Tuzle i okolice skupiće se na Kreki u 7 sati izjutra odakle će pod zastavom poći preko gvozdene čuprije, gimnazije, Foglarevom i Bisnertovom ulicom u bašču Marka Dujmovića gdje će se u 10 sati prije podne održavati skupština. Govoriće drug Branko Hrisafović. Poslije skupštine opet u povorci do Radničkog doma, gdje će se također održati kratak govor.

U 8 sati navečer davaće se zabava sa pozdravnim govorom i pozorišnim komadom »Pučina« od B. Nušića u hotelu Bristol³⁶).

Međutim, jedan od najjačih udaraca u toku 1913. godine vlasti su izvele pred sam Prvi maj. U vrijeme najintenzivnijih priprema za proslavu stiglo je naređenje da se proslava zabranjuje. Pored toga, rano ujutro Prvog maja skupilo se oko 200 rudara u Kreki koji su pod zastavom i transparentima prošli kroz glavne gradske ulice do bašte Marka Đuranovića, gdje je održana skupština sa dnevnim redom: O značaju Prvog maja. Na skupštini je govorio Branko Hrisafović, sekretar Glavnog radničkog saveza, koji je tom prilikom istakao:

»Bosna i Hercegovina je najmlađi član Internacionale. Okupacija je narodu obećavala mnogo, ali je ipak na mjesto prijašnjeg zemaljskog neprijatelja došao novi, kapitalizam. Mi smo postali kolonija austro-ugarskog kapitalizma. Mi smo dobili našu znamenitu konstituciju koja nagrađuje kapitalista sa 144 puta većim pravima.

Jedan svinjski trgovac, koji posjeduje 500 svinja, bira se u višoj kuriji gdje 1.000 birača imaju jednog poslanika, nasuprot kojem dolazi jedan poslanik u trećoj kuriji tek na 9.000 seljačkih glasača³⁷).

Hrisafović je dalje govorio o odnosu okupacionih vlasti prema kmetskom pitanju, kritikovao je nametnuti ustav, ali kada je počeo govoriti o držanju Austro-Ugarske u dosadašnjem toku rata na Balkanu, predstavnik vlasti mu je zabranio da dalje govori. Poslije rasturanja skupštine radnička povorka krenula je natrag u Radnički dom gdje su se učesnici poslije kraćeg vremena razišli.

Zbog prijetnji i represalija poduzimanih od strane vlasti tokom čitavog trajanja povorke i na skupštini, u Tuzli je na prvomajskoj proslavi 1913. godine učestvovalo svega oko 500 radnika. I pored toga, proslava u tuzlanskom bazenu prošla je u znaku burnih protesta protiv militarizma i tereta koje je ovaj nametnuo svim slojevima društva, a prvenstveno radničkoj klasi na području cijele Bosne i Hercegovine.

Neposredno iza prvomajske proslave osjeća se jačanje radničkih organizacija i radničkog pokreta. To je navelo vlasti da ponovo pooštre mjere protiv radničkih organizacija, a neprestani progoni i otpuštanja radnika sa posla, naročito organizovanih, očito su bili upereni na slabljenje radničkih organizacija. Bojeći se nezadovoljstva i otvorenih istupa protiv ovakvih postupaka, vlasti su odmah iza Prvog maja, 3. maja 1913. godine, objavile izvanredno stanje u Bosni i Hercegovini i zabranile rad svim sindikalnim organizacijama,

donijele odredbe o ukidanju nekih paragrafa Ustava, kao i naredbu o postupanju protiv društva i uredbu o štampi³⁸).

U Tuzli su vlasti ograničile kretanje po gradu i zatvorile Radnički dom. Donijeta je odluka o raspuštanju svih radničkih organizacija i društava i uvedena je cenzura pošte i štampe. Radnicima je zabranjeno svako okupljanje u nadi da će na taj način spriječiti radničke demonstracije i štrajkove, odnosno da će spriječiti otvorene istupe protiv okupatorskih vlasti. Pod pojačanim terorom i represalijama mnogi radnici morali su istupiti iz svojih sindikalnih organizacija, a rudari iz Sindikata rudara.

Jenjavanje krize krajem mjeseca maja 1913. godine iskoristili su tuzlanski radnici i zatražili od vlade da se ukinu vanredne mjere. U telegramu upućenom Zemaljskoj vladi u Sarajevu se u vezi s tim navodi:

»Ukidanjem iznimnih odredaba nad Bosnom i Hercegovinom smatramo socijalističke organizacije reaktiviranim, postavljenim u stanje slobodnog rada u njima, ali organizacije još ne dobismo. Bezodvlačno tražimo otvaranje Radničkog doma, povratak sviju podružnica i njihovog imetka«³⁹).

Vlasti su udovoljile zahtjevu radnika, ali su oni bili ipak skučeni u svom djelovanju. Međutim, zabrane vlasti nisu mogle potpuno ukočiti djelovanje radničkih organizacija. U izvještaju o radu radničkih organizacija na području Tuzle »Glas slobode« je pisao:

»Kotarska vlast u Tuzli je otvorila Radnički dom i predala stvari organizacija našim drugovima s naredbom, da organizacije mogu provizorno raditi dalje do dalje naredbe. — Zabranjeno im je nastaviti djelovanje političkih organizacija«⁴⁰).

Pred Prvi maj 1914. godine na mnogim mjestima u Tuzli i Kreki bili su izlijepljeni plakati koji su pozivali radništvo da što svečanije proslavi radnički praznik. U proglasu se, između ostalog, navodi:

»Radništvo Bosne i Herecegovine zajedno sa radnim narodom gurnuto je u bijedu potpunom ekonomskom i političkom potčinjenošću, da ne smije iskazati otvoreno i jasno svoja shvaćana o svom teškom položaju i svoju odvratnost prema kapitalizmu, njegovoj osvajačkoj politici i prema njegovim pomoćnicima.

Stoga se pozivaju na proslavu 1. maja svi radnici i radnice i svako, ko se osjeća obespravljen i potlačen, da ponovo ispoljimo naše nezadovoljstvo, da ponovimo naše zahtjeve silnim utiskom, da nas moćni čuju i da manifestujemo naše težnje sa ljepšim životom i napredovanjem u pravcu, koji vodi potpunom našem oslobođenju iz ropskih okova. Kažimo svim izrabljivačima i tračiteljima, da nam se moraju dati politička prava i potpuna radnička zaštita.

Rudarski radnici! Vaš položaj je najteži. Vaša borba za bolji, čovječniji život biće neobično teška i neće se moći voditi uspješno bez pomoći svih organizovanih radnika u socijalističkim radničkim organizacijama. Potpuno zakonsko osiguranje nećete također dobiti bez mučne borbe. Zato nemojte dalje čekati, već i vi pokažite svojim sudjelovanjem u proslavi 1. maja, da niste zadovoljni svojim stanjem i da ste se odlučili stupiti u pravu radničku organizaciju. Od toga zavisi budućnost vaša i vaše djece.

Radnici i radnice! Ostavljanje posla na 1. maja neka učini jak utisak na neprijatelje radničke klase i na reakcionare, neka ih uvjeri, da je proletarijat neophodno potreban za privredni život, da bez nje-ga nije mogućan nikakav napredak«⁴¹).

Sam tekst ovog proglasa, poziva na proslavu, izazvao je podu-zimanje oštrih mjera od strane vlasti. Prvi se pod udarom našao Mitar Trifunović Učo, nakladnik ovog plakata, kojega su vlasti u nekoliko navrata saslušavale, optužujući ga kao podstrekača nemira i buntovnika. Odmah su poduzete mjere kako bi se onemogućila pro-slava, a naročito pokret rudara čiji je položaj bio najteži. Uprava rudnika strogo je zabranila rudarima učešće u proslavi i demonstra-cijama ostalih radnika tuzlanskog bazena. Iz izvještaja kotarskog predstojnika Okružnom načelstvu u Tuzli jasno se vidi da je zbog ovakvog stava rudarske uprave veliki broj rudara odustao od učešća u proslavi bojeći se otpuštanja i represalija. U izvještaju se navodi:

»Raspoloženje među rudarskih radnicima u Kreki je mirno; pre-ma sadašnjem stanju biće njihovo prisustvo na proslavi slabo pošto ih je strah da u protivnom slučaju od uprave rudnika ne budu otpu-šteni. Od štrajka među rudarskim radnicima nema ni govora, a i ostali radnici još uvijek pretresaju to pitanje«⁴²).

U povorci koju je pratilo nekoliko desetina policajaca učestvovalo je oko 300 radnika iz Tuzle, dok od rudarskih radnika iz Kreke nije nitko prisustvovao zbog prijetnji od otpuštanja sa posla i pro-gona. Na skupštini su govorili Sreten Jakšić, Mitar Trifunović i Me-hmed Ahmetović o značaju Prvog maja, i to veoma umjereno, jer je postojala opasnost da policija izazove neredu i da zatim svu krivicu prebaci na radnike. Nakon održane skupštine učesnici proslave su u povorci krenuli ka Radničkom domu izvikujući: *»Živjela revolucija«* i *»Dolje imperijalizam«*, poslije čega su se radnici razišli svojim kućama neprestano praćeni od strane policije i žandarmerije⁴³).

Prvomajska proslava 1914. godine bila je *»posljednja masovna akcija bosansko-hercegovačkog proletarijata pred početak prvog svjetskog rata. Opadanje snaga radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini uoči prvog svjetskog rata vidljivo se ispoljilo i na prvomajskoj proslavi 1914. godine. Dok je broj učesnika u prvomajskim demon-stracijama, zborovima i sl. dvije-tri godine ranije dostizao cifru od blizu 10.000, ovog puta je on bio manji za skoro tri hiljade«⁴⁴).*

Izbijanjem rata 1914. godine imperijalističke sile započele su međusobni krvavi obračun u koji su uvukle sve zemlje svijeta i prevtorile ga u svjetski sukob. Pod pritiskom međunarodne reakcije, kraha Druge internacionale, kao i oportunističkog stava ove među-narodne organizacije prvomajske proslave gube svoj raniji značaj i masovnost. Odmah po izbijanju rata većina radnika bila je mobi-lisana u vojsku i samo manji broj radnika ostao je na poslu. Bosna i Hercegovina postaje operativno područje u kome je uveden strogi okupatorski režim, a sa radnicima se postupalo kao s vojskom. Za-vođenjem iznimnih mjera bio je zabranjen rad svim sindikalnim savezima, radničkim društvima i Socijaldemokratskoj stranci Bosne i Hercegovine. Većina radničkih domova pretvorena je u kasarne. Teror i progoni okupatorskih vlasti sve su učestaliji. Zatvori su puni

radnika. Dolazi do masovnih hapšenja, suđenja, izricanja mnogobrojnih smrtnih kazni i odvođenja stanovništva u internaciju. Nепrestane vojne rekvizicije osudile su stanovništvo na umiranje od gladi.

Uparedo sa uvođenjem svih ovih mjera dolazi i do pojačane eksploatacije radnih masa. Kako se većina odraslih muškaraca nalazila na bojištima, njihova mjesta u fabrikama, koje su u većini slučajeva bile militarizovane, popunjavaju žene i djeca. Ponovo dolazi do produžavanja radnog dana i u većini slučajeva radno vrijeme traje dvanaest časova. O stanju radničkog pokreta i radničkih organizacija na području tuzlanskog bazena u vrijeme prvog svjetskog rata, Milan Gavrić u članku »Radnički pokret tuzlanskog bazena 1908—1941« navodi:

»U toku rata 1914—1918. u Tuzli kao i u drugim mjestima BiH nije bilo nikakve organizovane proslave Prvog maja, jer je vlast zabranila i rasturila sve radničke organizacije. No, to nije značilo slabljenje klasnog radničkog pokreta u njegovoj osnovi, nego je to označavalo samo promjenu uslova pod kojim se moglo raditi.

Rat je još uvijek trajao, pa je ipak radnička klasa Prvog maja 1918. godine, obnovila svoju organizaciju, nastojala da organizovano i protiv zabrane austrijskih vlasti održi svoju prvomajsku manifestaciju, zbor i večernju priredbu. Kada se u jutro Prvog maja te godine u Kreki iskupilo oko 300 radnika, kao početno jezgro manifestacije, policija je već bila mobilisana te je prvomajsko okupljanje radnika zabranila na licu mjesta i okupljeno radništvo rasturila.

Ali koliko je već pred sam kraj rata i u prvim posljertatnim danima pokret u Tuzli i Kreki počeo ponovo da jača, vidi se po tome što je u generalnom protestnom petočasovnom štrajku, februara 1919. godine štrajkovalo 5.000 radnika«⁴⁵).

Kako se približavao trenutak sloma Austro-Ugarske Monarhije pritisak okupacionih vlasti na radnički pokret je sve više slabio. Porazom na Balkanu i u Italiji, Austro-Ugarska je morala kapitulirati, a završetak prvog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je dočekala brojnim vojnim dezerterima i u rasulu koje je preživljavala okupaciona vlast u posljednjim danima svoje vladavine nad Bosnom i Hercegovinom.

Međutim, svršetkom rata i propašću Austro-Ugarske Monarhije nije prestala borba radničke klase, čiji se položaj u novostvorenoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca nije bitno izmijenio, jer je ona odbila da ispuni očekivanja koja su u nju bila polagana. Namjesto ranijih eksploatora radnih masa, koji su Bosnu i Hercegovinu izložili kolonijalnom izrabljivanju, došli su drugi. U svom nastojanju da se učvrsti na vlasti, novi režim nije birao sredstva i uz pomoć stranog kapitala on se u prvom redu oborio na radničku klasu, koja je bila spremna da se bori za demokratski društveni poredak. Sve nade radničke klase da će poslije oslobođenja ispod austro-ugarske čizme moći slobodno proslavljati radnički praznik Prvi maj ubrzo su se rasplinule, jer je režim poduzeo sve mjere da spriječi manifestacije, demonstracije i štrajkove proletarijata u zemlji.

NAPOMENE:

1. VESELIN MASLEŠA, Mlada Bosna, Sarajevo 1964, str. 55—56.
2. KEMAL HRELJA, Industrija Bosne i Hercegovine do kraja prvog svjetskog rata, Beograd 1961, str. 57—59.
3. JOVAN VUJATOVIĆ, Husinska buna, Sarajevo 1955, str. 9.
4. KEMAL HRELJA, cit. djelo, str. 72.
5. Isto, str. 71.
6. VOJISLAV BOGIĆEVIĆ, Građa o počecima radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini od 1878—1905. (u daljem tekstu: Građa), Beograd 1956, dok. br. 68, str. 350.
7. Sindikalni pokret 1903—1912, Beograd 1951, str. 106.
8. VOJISLAV BOGIĆEVIĆ, Građa, dok. br. 160, str. 401.
9. TONČI GRBELJA, Generalni štrajk u tuzlanskom bazenu 1906. godine, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, VIII, Tuzla 1970, str. 49—55.
10. SERGIJE ELAKOVIĆ, Generalni štrajk 1906. godine u Bosni i Hercegovini, Beograd 1951, str. 44.
11. ARHIV SRBIH, ZVS, br. 2425/res, 1907. i ZMF, 471/PR. BH 1907.
12. Sindikalni pokret 1903—1912, str. 107.
13. ARHIV KP BiH, Sarajevo 1951, tom II, str. 41.
14. Izvještaj za II kongres Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo 1908, str. 13.
15. »Glas slobode«, br. 2 od 1909. godine.
16. ARHIV SRBIH, ZVS, br. 22570/1909.
17. »Glas slobode«, br. 7 od 1909. godine.
18. »Glas slobode«, br. 11 od 1909. godine.
19. »Glas slobode«, br. 20 od 1909. godine.
20. ARHIV SRBIH, ZMF, br. 638/PR. BH 1910; »Glas slobode«, br. 19 od 1910. godine.
21. ARHIV SRBIH, ZMF, br. 638/PR. BH 1910.
22. ARHIV KP BiH, tom II, str. 109.
23. »Glas slobode«, br. 29 od 1911. godine.
24. »Glas slobode«, br. 35 od 1911. godine.
25. »Glas slobode«, br. 31 od 1911. godine.
26. »Glas slobode«, br. 39 od 1911. godine.
27. Isto.
28. Prilog 70. broju »Glas slobode« od 1912. godine.
29. Isto.
30. »Glas slobode«, br. 54 od 1912. godine.
31. »Glas slobode«, br. 59 od 1912. godine.
32. »Glas slobode«, br. 67 od 1912. godine.
33. »Glas slobode«, br. 102 od 1912. godine.
34. ARHIV KP BiH, tom II, str. 179.
35. Prilog 70. broju »Glas slobode« od 1912. godine.
36. »Glas slobode«, br. 49 od 1913. godine.
37. ARHIV SRBIH, br. 679/PR. BH 1913.
38. »Glas slobode«, br. 52 od 1913. godine.
39. »Glas slobode«, br. 56 od 1913. godine.
40. »Glas slobode«, br. 57 od 1913. godine.
41. ARHIV SRBIH, Fond otkupa i poklona, br. 827/1914.
42. ARHIV SRBIH, ZVS, br. 3438/Prez. 1914.
43. ARHIV SRBIH, ZVS, br. 3387/Prez. 1914.
44. NEDIM ŠARAC, Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini do 1919. godine, Sarajevo 1955, str. 174—175.
45. »Front slobode«, br. 488 i 489 od 1957. godine; Mehmed Salihspahić, Prilog istoriji radničkog pokreta u Kreki, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, I, Tuzla 1957, str. 40.

**DIE MAIFEIER IM TUZLAER GEBIET ZUR ZEIT DER ÖSTERREICH-
-UNGARISCHEN OKKUPATIONSVERWALTUNG**

Das festliche Begehen der Maifeier, das immer mit öffentlichen Kundgebungen und Demonstrationen der Arbeiterklasse, ihres Gewerkschaftsbundes und der politischen Organisationen verbunden war, wurde für die Entwicklung der Arbeiterbewegung im Tuzlaer Bergwerkgebiet von grosser Bedeutung. Im Zeitabschnitt von 1907 bis 1918 bezeugte die Maifeier von dem Emporkommen und der Stärke der Arbeiterbewegung im Tuzlaer Gebiet, die mit der Zeit den ursprünglichen Rahmen der wirtschaftlichen Kämpfe übertraf und zu einer Manifestation der kämpferischen Solidarität des Tuzlaers Proletariats wurden. Ausserdem nahmen sie oft den Charakter eines organisierten politischen Streiks und Protestes gegen koloniale Exploitation, Misere und politische Rechtlosigkeit an, womit sie einen starken Einfluss auf das Formieren des Klassenbewusstseins der Tuzlaer Arbeiterschaft ausübten.

Nach der Gründung der sozialdemokratischen Partei in Bosnien und der Herzegowina und dem Formieren der einheimischen politischen Organisation in Tuzla wurden die Maidemonstrationen, in denen sich von Jahr zu Jahr immer mehr offene Tendenzen des massenhaften Auftretens und Versammelns bemerkbar machten, zum Mittelpunkt aktueller politischer Themen. Der Kampf für die Grundsätze der Demokratie, der sich in der Forderung der gesetzlichen Festlegung des maximalen achtstündigen Arbeitstages, der gesetzlichen begründeten Arbeitsversicherung, der Freiheit des Vereinens und Zusammentreffens, der Einführung des allgemeinen Wahlrechts, der Pressefreiheit, Abschaffung jeder Freiheitsbegrenzung und in einigen anderen Forderungen deutlich erkennen liess — alles das stellte ein Protest gegen die bestehende Gesellschaft und ihre gesellschaftliche Einrichtung dar.